

***Kultura artystyczna w przestrzeni wychowania,*
red. Bogusław Żurkowski, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2011, ss. 216.**

Książka zbiorowa pracowników i współpracowników Zakładu Pedagogiki Kultury Instytutu Pedagogiki Uniwersytetu Jagiellońskiego pod redakcją Bogusława Żurkowskiego stanowi propozycję poszerzenia wiedzy dla studentów, nauczycieli i wychowawców w zakresie wciąż niedostatecznie docenianego w praktyce pedagogicznej wychowania estetycznego. Redaktor tomu podkreśla we wstępie ogromne znaczenie kultury artystycznej dla rozwoju ludzkiej osobowości. Powołuje się przy tym na takie autorytety jak Herbert Read (twórca pojęcia wychowania przez sztukę), Stefan Szuman, Irena Wojnar czy Jan Paweł II, który w *Liście do artystów* „nie tylko proponuje ideę wychowawczą, lecz także odsłania metafizyczny aspekt każdej autentycznej sztuki” (s. 7).

Tom otwiera artykuł Jadwigi Lach-Rosochy *Przeżycie estetyczne w wychowaniu człowieka jako osoby*. Autorka podkreśla niezwykle ważny dla praktyki pedagogicznej fakt, że przeżycia estetycznego nie można sprowadzać (jak to się często dzieje w szkole) do kwestii intelektu. Jego siłą są bowiem przede wszystkim „aksjologiczne preferencje” (s. 20-21). W XXI wieku, podejmującym kontestację dotąd podstawowych wartości, za mało obecna w szkołach, rodzinach i placówkach edukacyjnych jest refleksja nad pięknem i przeżywanie piękna. A przecież to ono pozwala na realizację najważniejszych celów całościowego wychowania i samowychowania, „uzdalnia do transcendencji, uczy trafnego wartościowania i sensownego zaspokajania wyższych potrzeb duchowych” (s. 18-19).

Dwa kolejne teksty zostały poświęcone edukacji plastycznej. Marek M. Tytko w obszernym artykule *Problemy kultury artystycznej w edukacji* podejmuje ważne tematy, takie jak: funkcje wychowania przez sztukę (estetyczne, dydaktyczne, rozwojowe), stosunek do odziedziczonej tradycji, zmienne charakteryzujące kulturę plastyczną (ogólny poziom kultury społeczeństwa,

standardy i struktura wykształcenia). Istotną kwestią rozważaną przez autora są także czynniki wpływające na życie artystyczne, współcześnie kształtowane w dużym stopniu przez rozwój techniczny, przede wszystkim multimediiów. M.M. Tytko przywołuje koncepcję „trzy razy u” Stefana Szumana, który postulował „udostępnianie, uprzystępnianie i upowszechnianie” dzieł sztuki. Do tego autor artykułu proponuje dodać czwarte „u” – urozmaicenie, wychodząc ze słusznego założenia (aktualnego zwłaszcza w XXI wieku – czasie, w którym człowiek jest nieustannie „bombardowany” przez nowe bodźce), że „w edukacji plastycznej należy unikać (...) monotonii, bo brak urozmaicenia powoduje nudę, która nie jest wskazana w procesie wychowawczym” (s. 30). Bardzo interesujący jest fragment omawianego artykułu poświęcony specyfice edukacji plastycznej w różnych kręgach kulturowych: między innymi w Japonii, u Aborygenów, w Afryce, wśród Indian. Tytko podkreśla także wagę kultury narodowej oraz konieczność włączenia sztuki w edukację patriotyczną. Nowoczesne pojmowanie kultury plastycznej uwidacznia się na przykład w podkreśleniu przez autora, że odnosi się ona także do osób niepełnosprawnych, w tym niewidzących i niedowidzących. Wartość artykułu podnoszą bardzo rozbudowane odniesienia do bogatej literatury przedmiotu.

Kolejny tekst – *Wychowanie plastyczne a odpowiedzialność nauczyciela* Anny Boguszewskiej – jest bardzo krótkim przedstawieniem historii wychowania estetycznego w Polsce ze szczególnym uwzględnieniem okresu międzywojennego. Ostatnia część szkicu traktuje o odpowiedzialności nauczyciela za wprowadzanie dzieci w świat sztuk plastycznych oraz wspomina o koniecznych do tego kompetencjach.

Największa grupa artykułów w recenzowanej książce dotyczy edukacji muzycznej. Dwa z nich mają charakter ogólny i traktują problemy kultury muzycznej jako egzemplifikację problemów kultury artystycznej w ogóle. Tekst *Aksjologiczne podstawy edukacji artystycznej (na przykładzie edukacji muzycznej)* Bożeny Raszke stanowi rozwinięcie tezy, przejętej z myśli ks. Józefa Tischnera, „że rozwój człowieka nie mógłby następować bez poznawania wartości” (s. 59). Przekaz wartości jest natomiast jednym z bardzo istotnych celów każdego dzieła sztuki. Tytuł ostatniego artykułu naukowego w tomie brzmi *Kultura muzyczna współczesnej młodzieży a edukacja artystyczna*. Agnieszka Sojka przedstawia w nim szkicowo pojmowanie muzyki przez wybranych filozofów

i pedagogów, aby przejść do prezentacji wniosków z badań, prowadzonych pod koniec XX wieku w Akademii Muzycznej w Krakowie, na temat zainteresowań muzycznych młodzieży. Niestety, tekst składa się w większości z bardzo ogólnikowych, często oczywistych stwierdzeń (np. „przedmioty artystyczne nie cieszą się wysoką rangą wśród innych” – s. 205;

Młódzież jest nie tylko odbiorcą muzyki, ale tworzy muzykę. (...) adoleścenci najczęściej zakładają własne zespoły muzyczne, wykonujące w dużej mierze repertuar współczesnej muzyki popularnej – s. 208).

Nietrudno, obserwując współczesną rzeczywistość, zgodzić się z konstatacjami A. Sojki, ale tak kategoryczne zdania jak to, iż „Podstawa kultury muzycznej rozumiana jako zbiór szczególnie cennych dóbr materialno-duchowych w Polsce i na świecie stopniowo zanika” (s. 207), wymagają jednak w artykule naukowym rzetelnego potwierdzenia danymi empirycznymi. Ta sama badaczka jest autorką wcześniej zamieszczonego w tomie artykułu, traktującego o bardziej szczegółowym zagadnieniu: *Wychowawcza perspektywa pieśni w edukacji artystycznej*. Ten temat wydaje się jej bliższy, co znajduje odzwierciedlenie choćby w przypisach i bibliografii, gdzie znajdują się odwołania do pięciu wcześniej publikowanych tekstów własnych. Tu twierdzenia są poparte dowodami, wynikającymi z badań oraz przeprowadzanych w artykule analiz. Tekst otwiera szkicowe potraktowanie zagadnień ontologicznych i aksjologicznych w odniesieniu do formy słowno-muzycznej, jaką jest pieśń. Część zasadniczą wypełnia „analiza warstwy muzycznej pieśni – w poszukiwaniu wartości artystycznych” (s. 78). Przedmiotem badań są polskie pieśni religijne powstałe po 1945 roku.

Spośród czterech tekstów poświęconych edukacji muzycznej najbardziej konkretny, przynoszący interesujące i ważne wnioski dla praktyki pedagogicznej wydaje się artykuł Romualdy Ławrowskiej *Kształtowanie umiejętności komunikowania się podczas zajęć muzycznych*. Autorka wyjaśnia szczególnie istotne we współczesnej nauce terminy komunikacji interpersonalnej oraz niewerbalnej, wskazując na możliwości edukacyjne zajęć muzycznych, które mogą się stać pomocne zarówno w rozpoznawaniu i rozumieniu emocji, jak również w ich wyrażaniu „za pomocą gestu, ruchu w przestrzeni, intonacji dźwięków i mimiiki” (s. 83). W tekście czytelnik znajdzie podzielone na trzy grupy

(„Ja”; „Ty i Ja”; „My”) przykłady ćwiczeń muzyczno-ruchowych, poszerzających komunikatywność najmłodszych. Autorka zwraca uwagę na możliwość integracji sztuk (muzyki, plastyki, literatury) w praktyce edukacyjnej. Podobnie we wcześniejszym tekście M.M. Tytko podkreśla, że

współczesna szkoła nie może pomijać w edukacji również elementów kultury plastycznej, tak jak nie może zaniedbywać kultury słowa, kultury języka i kultury muzycznej (s. 43).

Szkoda, że w tomie studiów poświęconych kulturze artystycznej tak mało miejsca znalazło się właśnie dla wymienionej przez autora kultury słowa i języka, dla literatury jako sztuki. Tylko jeden artykuł podejmuje temat edukacji literackiej, traktując zresztą teksty literackie nie tyle jako dzieła sztuki (niosące przede wszystkim wartości estetyczne i artystyczne), ile jako narzędzia wychowania. Szkic Jana Czechowskiego nosi tytuł *Perspektywa wychowawcza przyjaźni w literaturze dla młodego odbiorcy*. Autor, po zreferowaniu wizji przyjaźni wybranych filozofów i naukowców, szkicuje obraz tej relacji zawarty w literaturze realistycznej dla młodego odbiorcy. Bierze pod uwagę pięć elementów: osoby przyjażniące się z sobą, okoliczności powstania przyjaźni, przebieg przyjaźni, zaistniałe dzięki przyjaźni zmiany, rezultat przyjaźni. Znajduje podobieństwa w przedstawianiu motywu, a także prezentacje szczególne, odmienne. Zauważa przede wszystkim przyjaźnie rówieśnicze i takie, w których jedna z osób jest słabsza z powodu choroby, kalectwa czy sieroctwa. Przedmiotem analiz są książki z literatury powszechnej i polskiej, przede wszystkim dawne, należące już do klasyki literackiej. Brakuje kryterium wyboru tych właśnie pozycji oraz książek nowszych, bliższych współczesnemu dziecięcemu czy młodzieżowemu czytelnikowi, a także prześledzenia motywu przyjaźni dziecka z dorosłym (obecnego np. w takich klasycznych pozycjach jak *Mała księżniczka* czy *Mały lord* F.H. Burnett).

Kolejne dwa teksty tomu dotyczą teatru. Joanna Olszewska-Gniadek pisze o wychowawczych implikacjach teatru młodzieżowego (*Teatr młodzieży a wychowanie*), Małgorzata Michel natomiast o możliwościach zastosowania technik teatralnych w profilaktyce i resocjalizacji (*Zastosowanie technik teatralnych w kognitywno-behawioralnych działaniach profilaktycznych i resocjalizujących skierowanych do młodzieży z deficytami behawioralnymi*). Pierwsza autorka prezentuje wyniki swoich badań,

którymi objęła 54 teatry uczniowskie działające na terenie Krakowa. Wyodrębnia dziewięć funkcji teatru młodzieży i po kolei je opisuje. Są to funkcje: kształcąca, moralna, estetyczna, kreatywna, integracyjna, adaptacyjna, terapeutyczna, kompensacyjna, profilaktyczna (s. 112). M. Michel podjęła temat agresji i przemocy wśród młodzieży oraz zarysowała możliwości wykorzystania do celów profilaktycznych i resocjalizacyjnych Treningu Zastępowania Agresji Arnolda Goldsteina. Technikami pomocnymi w jego realizacji są techniki teatralne, takie jak drama, psychodrama czy socjodrama. O działaniach resocjalizacyjnych traktuje także kolejny tekst: *Resocjalizacja przez kulturę artystyczną* Justyny Kusztal. Autorka podjęła refleksję nad współczesną myślą resocjalizacyjną i zmianami, jakim podlega teoria i praktyka resocjalizacji. Zmiany prowadzą między innymi w kierunku większego wykorzystania potencjału sztuki do celów terapeutycznych. Na podstawie badań własnych, prowadzonych w Polsce i w Niemczech, J. Kusztal formułuje tezę,

że oddziaływania resocjalizacyjne przez kulturę i sztukę są najpopularniejszą metodą pracy z wychowankami (s. 141-142).

Jak pisze dalej:

Co ciekawe, wśród kompetencji pedagoga pracującego z wychowankami lub osadzonymi najbardziej istotne okazują się właśnie zdolności artystyczne, które powinny iść w parze z umiejętnościami pedagogicznymi (s. 142).

W obu tekstach pojawia się odwołanie do metody twórczej resocjalizacji Marka Konopczyńskiego.

Trzy artykuły, pozostałe do omówienia, skupiają się kolejno na filmie, edukacji muzealnej oraz wychowaniu przez architekturę. Zwłaszcza ostatnie dwa podejmują tematy rzadko spotykane w polskiej literaturze pedagogicznej. Krótki tekst Marty Kochanek *Kultura artystyczna i kultura sztuki. O efektach wizualnych i kryzysie „całości” w sztuce filmowej* stawia śmiałą diagnozę stanu współczesnej kultury, pozostającej pod wpływem nurtów postmodernistycznych. Autorka dowodzi, że w dzisiejszym kinie często następuje rozdźwięk między kategorią piękna a dziełem sztuki: „piękno nie staje się źródłem sztuki” (s. 150). Można by zapewne dyskutować z tą tezą, autorka bowiem nie wyjaśnia, co rozumie przez – „piękno”, które zatrzymuje się wyłącznie na

efektach wizualnych, nie sięgając w głąb. Artykuł M. Kochanek może stanowić punkt wyjścia do refleksji na temat stanu współczesnej kultury i sztuki, jednak wydaje się, że zbyt łatwo uogólnia i upraszcza znacznie bardziej skomplikowaną rzeczywistość. W kontekście całego tomu rozczarowuje też artykuł Joanny Tórowskiej pod bardzo rozbudowanym tytułem: *Dawna sztuka sakralna jako znacząca część kultury artystycznej i składnik dziedzictwa kulturowego (wprowadzenie w problematykę, wybrane aspekty wychowawcze, edukacyjne i kulturowe na przykładach z terenu Krakowa, Małopolski i Polski)*. Pierwsze dwie części zostały poświęcone definiowaniu i ustalaniu pojęć, takich jak kultura, edukacja kulturalna, sztuka sakralna, sztuka religijna, sacrum. Następnie autorka przechodzi do zagadnienia wychowania przez architekturę, określając miejsce budowli sakralnej w krajobrazie oraz postawy zajmowane wobec niej przez człowieka. Dwie kolejne części tekstu to przegląd krakowskich obiektów, które mogą być włączone w proces dydaktyczno-wychowawczy dzieci i młodzieży. Końcowe wzmianki o polskim dziedzictwie kulturowym wydają się oderwane od całości, mają ponadto charakter w zasadzie encyklopedyczny.

Zupełnie inny charakter ma najobszerniejszy w tomie szkic Renaty Pater *Miejsce muzeum w edukacji kulturalnej dzieci i młodzieży*. Jest to bardzo rzetelne, uporządkowane, odwołujące się do źródeł w dużej mierze niemieckich, studium na temat edukacji muzealnej. Pedagogika muzealnictwa jako subdyscyplina pedagogiczna rozwija się dynamicznie za granicą, a od niedawna także w Polsce. Autorka dokonuje niezbędnych uściśleń terminologicznych, porządkując podstawowe pojęcia. Osobną uwagę poświęca zagadnieniom metodycznym. Szkicuje rys historyczny pedagogiki muzealnictwa, opisując zwięźle działalność jej niemieckich prekursorów (przełom XIX i XX wieku). W Polsce za „czas formowania się nowoczesnego muzealnictwa” (s. 167) uznawany jest okres dwudziestolecia międzywojennego. Przegląd polskich publikacji i inicjatyw w opisywanym obszarze doprowadzony został do lat 90. – czasów reformy muzealnictwa. Ostatnia część artykułu prezentuje przykłady edukacyjnych inicjatyw muzealnych, podejmowanych w Krakowie. Całość kończy szczególnie rozbudowana i instruktywna bibliografia, obejmująca zarówno pozycje rodzime, jak i publikowane w języku niemieckim i angielskim.

Tom zamyka krótki esej Stanisława Rodzińskiego *Wychowanie przez sztukę – sentymentalne wspomnienie czy społeczna*

konieczność. Autor, wychodząc od osobistych wspomnień studenta ASP, później pedagoga z doświadczeniem pracy na wszystkich poziomach edukacji (od szkoły podstawowej po wyższą), nie ma wątpliwości, że wychowanie estetyczne jest koniecznością. Rozważania naukowe, tworzące tom, zostały ujęte w klamrę, którą tworzą odniesienia do *Listu do artystów* Jana Pawła II. Podobnie jak redaktor tomu, Bogusław Żurkowski, we wstępie, tak Stanisław Rodziński w zakończeniu odwołuje się do tego ważnego tekstu papieskiego. Jak groźne memento, mające stanowić zachętę do działania, brzmią słowa artysty i pedagoga:

eliminowanie z procesu nauczania i wychowywania dzieci i młodzieży szeroko rozumianych zagadnień i treści, jakie od wieków niesie w sobie sztuka, prowadzi jedynie do dramatycznego zubożenia intelektualnego i duchowego człowieka, prowadzi do społecznego i personalnego nieszczęścia, jakim jest barbarzyństwo, a mówiąc prościej – chamstwo. (...) Do tego dopuścić nie wolno (s. 213, 214).

Recenzowana publikacja jest odpowiedzią na społeczną konieczność: prowadzenia stałej refleksji nad Pięknem, Prawdą i Dobrem, inspirowania działań mających na celu wychowanie wrażliwego i mądrego człowieka. Trzeba mieć nadzieję, że za myślą teoretyczną zaczną nadążać edukacyjna rzeczywistość.

Krystyna Zabawa
Akademia Ignatianum w Krakowie